

Sygn. akt I CSK 945/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 27 listopada 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Józef Frąckowiak
SSN Katarzyna Tyczka-Rote

Protokolant Ewa Krentzel

w sprawie z powództwa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
przeciwko E. Spółce z o.o. w P.

o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 27 listopada 2015 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 11 kwietnia 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę
Sądowi Apelacyjnemu do ponownego
rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania
kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w W. Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, uwzględniając powództwo Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, wyrokiem z dnia 8 kwietnia 2013 r. uznał za niedozwolone i zakazał pozwanemu E. spółce z ograniczoną odpowiedzialnością wykorzystywania w obrocie z konsumentami postanowień wzorca umowy o treści: 1) „E. (...) uzyska decyzje, o których mowa w § 3 ust. 5 (...). Jeżeli przyłączenie nie nastąpi z przyczyn wymienionych w ust. 1.2 i ust. 1.3 niniejszego paragrafu Klient zobowiązany jest do pokrycia E. udokumentowanych wydatków poniesionych przez E. i zobowiązań zaciągniętych przez E. w związku z realizacją niniejszej umowy do wysokości szacunkowej kwoty opłaty za przyłączenie.”, 2) „Klient oświadcza, że udzieli E. na wykonane elementy, o których mowa w ust. 4 pkt 3, gwarancji przez okres 36 miesięcy, licząc od dnia ich sprzedaży.” i orzekł o kosztach procesu.

Sąd Apelacyjny wyrokiem zaskarżonym skargą kasacyjną oddalił apelację pozwanej od wyroku Sądu Okręgowego i orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd Apelacyjny podzielił ocenę Sądu pierwszej instancji, że zostały spełnione przesłanki uznania zaskarżonych postanowień wzorców umów za niedozwolone. Postanowienie przytoczone w sentencji zaskarżonego wyroku w pierwszej kolejności, stosowane przez pozwaną w zawieranych przez nią z konsumentami umowach o przyłączenie do sieci typu UT, nakłada na konsumenta obowiązek pokrycia wydatków poniesionych przez E. również w sytuacji, w której niezyskanie przez tego przedsiębiorcę dokumentów wymaganych do dokonania przyłączenia jest wynikiem braku z jego strony należytej staranności a nawet rezultatem rażącego niedbalstwa. Postanowienie to jest zatem zbliżone do tzw. klauzuli szarej, przewidzianej w art. 385³ pkt 22 k.c., gdyż przewiduje obowiązek wykonania zobowiązania przez konsumenta mimo niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez jego kontrahenta.

Drugie postanowienie, stosowane we wzorcu umowy o przyłączenie do sieci UK, nakłada obowiązek udzielenia gwarancji na elementy przyłącza na konsumenta, który nie jest profesjonalistą i nie ma możliwości sprawdzenia ich właściwości

technicznych oraz jakości; postanowienie to narusza równowagę kontraktową stron umowy tym bardziej, że przewiduje – bez usprawiedliwienia – długi okres gwarancji.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że bez zaskarżonych postanowień wzorców umów stosowanych przez pozwaną konsument znajdowałby się w lepszej sytuacji; pozwana nie mogłaby, wykorzystując swoją uprzywilejowaną pozycję kontraktową wobec konsumenta, przerzucać wyłącznie na niego ryzyko związane z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem umowy.

W skardze kasacyjnej pozwana, w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) zarzuciła naruszenie przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie:

- art. 385¹ § 1 k.c. przez orzeczenie wpisu do rejestru postanowień wzorców umów uznanych za niedozwolone postanowień umów typu UT i UK nie zawierających treści abuzywnej, lecz jedynie odesłanie do postanowień mających świadczyć o abuzywności, a które nie zostały objęte żądaniem wpisu do rejestru;

- art. 385¹ § 1 k.c. przez uznanie, że zakwestionowane postanowienia wzorców umów mają charakter abuzywny przez sam fakt, że pogarszają sytuację konsumenta, a z pominięciem zbadania, czy kształtują one prawa i obowiązki konsumenta sprzecznie z dobrymi obyczajami i rażąco naruszają jego interesy;

- art. 385¹ § 1 k.c. przez uznanie, że zakwestionowane postanowienie wzorca umowy o przyłączenie typu UT nie określa głównego świadczenia strony i przez to może podlegać kontroli pod kątem abuzywności oraz

- art. 577 § 1 k.c. w związku z art. 578, art. 579, art. 580 i art. 581 w związku z art. 385¹ § 1 k.c. przez uznanie, że wymóg udzielenia przez konsumenta gwarancji jakości na sprzedawane elementy przyłącza kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco narusza jego interesy

Drugą podstawę kasacyjną skarżąca wypełniła zarzutami naruszenia:

- art. 479⁴² § 1 i art. 479⁴³ § 1 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez pominięcie funkcji publicznej rejestru klauzul niedozwolonych i dokonanie wpisu postanowień wzorców umów, wobec których – bez znajomości pozostałej treści danego wzorca umowy – nie można ustalić zakwestionowanej treści normatywnej mającej stanowić o naruszeniu praw konsumentów;

- art. 228 § 1 i art. 232 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez arbitralne uznanie, że trzyletni termin gwarancji jakości na elementy przyłącza, w tym na stacje transformatorowe, ma charakter nadmierny oraz

- art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez brak ustosunkowania się do zarzutów pozwanej dotyczących naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 385¹ § 1 k.c. i poprzestanie na prezentacji własnych rozważań ograniczających się do przeprowadzenia tzw. testu przyzwoitości bez uwzględnienia wszystkich przesłanek kontroli dokonywanej na podstawie tego przepisu.

Powołując się na tak ujęte podstawy kasacyjne, pozwana wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie również wyroku Sądu Okręgowego i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania albo o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie powództwa.

Powód w odpowiedzi na skargę kasacyjną wniósł o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skardze kasacyjnej nie można odmówić słuszności, chociaż nie wszystkie podniesione w niej zarzuty mogły zostać uznane za usprawiedliwione.

Zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c., postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nie uzgodnione indywidualnie - poza postanowieniami określającymi główne świadczenia stron - nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy. W świetle tego unormowania nie ulega wątpliwości, że uznanie konkretnej klauzuli umownej za niedozwolone postanowienie umowne wymaga stwierdzenia łącznego wystąpienia obu wymienionych przesłanek, tj. „sprzeczności z dobrymi obyczajami”, jak i „rażącego naruszenia interesów konsumenta” (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2006 r., I CSK 173/06, nie publ.).

Przez działanie wbrew dobrym obyczajom - przy kształtowaniu treści stosunku zobowiązaniowego - należy rozumieć wprowadzanie do wzorca klauzul umownych, które godzą w równowagę kontraktową stron tego stosunku; rażące naruszenie interesów konsumenta oznacza zaś nieusprawiedliwioną dysproporcję praw i obowiązków stron, wynikających z umowy, na niekorzyść konsumenta -

(zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 13 lipca 2005 r., I CK 832/04, Biul. SN 2005, Nr 11, poz. 13 oraz z dnia 3 lutego 2006 r., I CK 297/05, Biul. SN 2006, nr 5-6, poz. 12). Rażąco naruszenie interesów konsumenta zazwyczaj stanowi naruszenie dobrych obyczajów; natomiast zachowanie sprzeczne z dobrymi obyczajami nie zawsze rażąco narusza te interesy (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2010 r., I CSK 694/09, nie publ.).

W orzecznictwie przyjmuje się, że ocena rzetelności określonego postanowienia wzorca umownego może być dokonana za pomocą tzw. testu przyzwoitości, polegającego na zbadaniu, czy postanowienie wzorca jest sprzeczne z ogólnym wzorcem zachowań przedsiębiorców wobec konsumentów oraz jak wyglądałyby prawa lub obowiązki konsumenta w sytuacji, w której postanowienie to nie zostałyby zastrzeżone; jeżeli bez tego postanowienia znalazłby się on - na podstawie ogólnych przepisów - w lepszej sytuacji, należy uznać je za nieuczciwe (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2007 r., III SK 21/06, OSNP 2008, nr 11-12, poz. 181). Nie kwestionując przydatności tego testu w ramach kontroli abstrakcyjnej postanowienia wzorca umowy, należy podkreślić, że ma on charakter pomocniczy i może służyć wyłącznie ocenie, czy spełnione zostały przesłanki abuzywności wskazane w art. 385¹ § 1 k.c., a więc, czy kwestionowane postanowienie kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco naruszają jego interesy.

Skarżąca trafnie zarzuciła, że Sąd Apelacyjny nie przeprowadził takiej kompleksowej oceny, gdyż posiłkując się przywołanym testem przyzwoitości poprzestał na konstatacji, że kwestionowane postanowienia wzorców obu umów pogarszają sytuację konsumenta - naruszają równowagę kontraktową stron, istotną z punktu widzenia oceny postanowień wzorca w płaszczyźnie przesłanki dobrych obyczajów. Poza zakresem rozważań Sądu Apelacyjnego pozostała natomiast kwestia, czy postanowienia te rażąco naruszają interesy konsumenta, co nie pozwala odeprzeć skutecznie zarzutu naruszenia art. 385¹ § 1 k.c.

Przedmiotem postępowania o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone jest żądanie przeprowadzenia kontroli konkretnego postanowienia wzorca; powód powinien przytoczyć to postanowienie i wskazać wzorzec, w którym jest ono stosowane. W razie uwzględnienia powództwa sąd w sentencji wyroku

przycacza treść postanowień wzorca umowy uznanych za niedozwolone i zakazuje ich wykorzystywania (art. 479⁴² § 1 k.p.c.). Stwierdzenie, iż określone postanowienie wzorca jest niedozwolonym postanowieniem umownym stanowi przesłankę orzeczenia o zakazie. W piśmiennictwie trafnie zwrócono uwagę, że wskazana pierwsza część orzeczenia powinna być sformułowana w sposób gwarantujący realną możliwość eliminacji niedozwolonych postanowień z obrotu. W konsekwencji wskazano na dopuszczalność pewnej swobody (ale nie dowolności) sądu w formułowaniu w wyroku przytoczenia określonego postanowienia wzorca umowy w odniesieniu do żądania tak, aby wyeliminować sytuacje, w których dosłowne przytoczenie brzmienia niedozwolonego postanowienia wzorca wywoływałoby wątpliwości co do tego, jaki wzorzec ma być wyeliminowany z obrotu, powodowałoby niejasność lub nieczytelność wyroku. Podkreślono przy tym, że sąd - redagując wyrok - musi mieć na uwadze, że w rejestrze postanowień wzorców uznanych za niedozwolone zamieszcza się treść klauzuli jedynie na podstawie sentencji wyroku, a nie jego uzasadnienia (art. 479⁴⁵) oraz że tylko sentencję publikuje się w Monitorze Sądowym i Gospodarczym (art. 479⁴⁴ k.p.c.).

Problem właściwego skonkretyzowania postanowienia wzorca umowy poddanego kontroli abstrakcyjnej był podejmowany również w orzecznictwie. Szerzej do tego zagadnienia odniósł się Sad Najwyższy w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, (nie publ.), wskazując, konkretyzacji tej dokonuje się na podstawie brzmienia przytoczonego postanowienia, ewentualnie w powiązaniu z innymi postanowieniami wzorca, a nie przez samo to brzmienie i jego językowy kontekst w ramach wzorca. Chociaż ta treść normatywna odzwierciedlona jest w żądaniu i sentencji wyroku za pomocą konkretnego sformułowania, to jednak pozostaje ono tylko jej nośnikiem, natomiast w sensie materialnym stwierdzenie niedozwolonego charakteru i zakaz wykorzystywania mają za przedmiot właśnie tę treść. Przedmiotem uznania za niedozwolone i zakazu wykorzystywania jest więc postanowienie w ujęciu materialnym, a nie formalnym. Nie chodzi o postanowienie o określonym brzmieniu, łącznie z językowym kontekstem wzorca, ale o wysłowioną w nim, przy uwzględnieniu normatywnego kontekstu wzorca umowy, skonkretyzowaną treść

normatywną, tj. normę lub jej element, określające prawa lub obowiązki stron. Sąd Najwyższy podkreślił, że łączenie przedmiotowych granic prawomocności materialnej wyroku, który stwierdza abuzywność postanowienia wzorca umowy, z jego treścią normatywną, a nie jego brzmieniem, należy racjonalizuje działanie skuteczności takiego wyroku i pozwala na uniknięcie sytuacji, w których konieczne byłoby wszczynanie - nawet w tym samym układzie podmiotowym - kolejnych postępowań o uznanie za niedozwolone postanowień wzorca umowy mających wprowadzić nieco odmienne brzmienie, ale w tym samym lub zmienionym kontekście wzorca wyrażających tożsamą treść normatywną, w związku z czym można przyjąć, że wynik ich kontroli w tychże kolejnych postępowaniach musiałby być identyczny.

W świetle przytoczonego zapatrywania, aprobowanego przez skład orzekający, trudno nie zgodzić się z zarzutami skarżącej, odwołującymi się do art. 385¹ § 1 k.c., art. 479⁴² § 1 oraz art. 479⁴³ k.p.c., wskazującymi na trudności w zidentyfikowaniu postanowień wzorców - w ujęciu materialnym - uznanych za niedozwolone i usankcjonowanych zakazem wykorzystywania.

Zamierzonego skutku nie mogły natomiast wyrzucić pozostałe zarzuty podniesione w skardze kasacyjnej.

Naruszenie przepisów postępowania może stanowić usprawiedliwioną podstawę kasacyjną jedynie wtedy, gdy uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.). W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalił się pogląd - aprobowany przez skład orzekający - zgodnie z którym sporządzenie wadliwego uzasadnienia orzeczenia w zasadzie nie może mieć wpływu na treść rozstrzygnięcia. Z tego też względu przyjmuje się, że zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. może zostać skutecznie podniesiony wyjątkowo wtedy, gdy uzasadnienie zaskarżonego orzeczenia nie ma wszystkich koniecznych elementów bądź zawiera kardynalne braki, które uniemożliwiają przeprowadzenie kontroli kasacyjnej (zob. m.in. wyroki: z dnia 26 listopada 1999 r., III CKN 460/98, OSNC 2000, Nr 5, poz. 100; z dnia 16 stycznia 2006 r., V CK 405/04, nie publ.; z dnia 4 stycznia 2007 r., V CSK 364/06, nie publ.; z dnia 21 marca 2007 r., I CSK 458/06, nie publ.). Wbrew odmiennym twierdzeniom skarżącego, uzasadnienie zaskarżonego postanowienia

nie jest dotknięte tego rodzaju mankamentami. Wynika z niego jednoznacznie, jakie przesłanki legły u podstaw oceny abuzywności kwestionowanych przez powoda postanowień wzorców umów. Trafność tej oceny nie może być podważona skutecznie w płaszczyźnie zarzutu wadliwego sporządzenia uzasadnienia wyroku.

Wyrażona przez Sąd Apelacyjny ocena, że w postanowieniu wzorca umowy o przyłączenie typu UK określono zbyt długi termin gwarancji udzielanej przez konsumenta na sprzedawane elementy przyłącza, stanowiła tylko jedną z przesłanek uznania tego postanowienia za abuzywne. Skarżąca nie podjęła nawet próby wykazania, że bez kwestionowanego stwierdzenia, ocena abuzywności przedstawiałaby się odmiennie. Zarzut naruszenia art. 228 § 1 i art. 232 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. należało zatem uznać za chybiony.

Mankamenty związane ze wskazaną już niepełną oceną abuzywności kwestionowanych postanowień wzorców umów nakazują uznać za bezzasadny zarzut naruszenia art. 577 § 1 w związku z art. 578 k.c., art. 579, art. 580 i art. 581 k.c. w związku z art. 385 § 1 k.c., oparty na nieuprawnionym założeniu, iż przewidziany we wzorcu umowy typu UK wymóg udzielenia przez konsumenta na rzecz przedsiębiorcy gwarancji jakości na sprzedawane elementy przyłącza został oceniony przez Sąd Apelacyjny jako rażąco naruszający interesy konsumenta.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.